

מוסדות
**דרבי
 תורה**

בנשיאות מרן הגאון
 רבי אשר וייט שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

כי תצא למלחמה על אויבך

הלכה

רבית בדברים ובטובת הנאה

פרשת כי תצא תשע"ט

שנה כ"א – קובץ ל"ט [תרצ"ז]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

מכון מנחת אשר

להפצת תורתו של מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

מודעה רבה לאורייתא

בשמחה רבה אנו שמחים להודיע לרבנן ותלמידיהון דורשי
ה' מבקשי ההלכה שזכינו להוציא לאור את הקונטרס

"זהחי יתן אל לבו"

דברים שנאמרו ע"י רבינו מרן שליט"א

במעמד "זהחי יתן אל לבו"

יום השנה הראשון של הרבנית ע"ה - סיון תשע"ט

ניתן להשיגו בכל לילה בשיעורי מרן שליט"א

לפרטים נוספים ניתן לפנות למשרדי המוסדות - רח' אהרון אשכולי 109, טל: 02-5022106

בברכת התורה

הנהלת המכון

פרשת כי תצא

רבית בדברים ובטובת הנאה

"לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך" (כ"ג כ').

א

רבית דברים

"תניא רבי שמעון בן יוחי אומר מניין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום תלמוד לומר (דברים כ"ג) נשך כל דבר אשר ישך אפילו דיבור אסור" (ב"מ ע"ה ע"ב).

"אם לא היה רגיל להקדים לו שלום אסור להקדים לו" (שו"ע יו"ד סימן ק"ם סעיף י"א).

"מי שלוח מחבירו ולא היה רגיל מקודם להקדים לו שלום אסור להקדים לו שלום, ואצ"ל שיקלסו בדברים או ישכים לפתחו שנאמר נשך כל דבר אפילו דברים אסורים, וכן אסור לו ללמד את המלוה מקרא או גמרא כל זמן שמעותיו בידו אם לא היה רגיל בזה מקודם שנא' נשך כל דבר" (רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ה' הי"ב).

הרי לן שדרשו חז"ל מהמקראות דיש איסור רבית לא רק בממון אלא אף בדברים ומשו"ה חידשו דאם לא היה הלוח רגיל להקדים שלום למלוה אסור לו להקדים לו שלום לאחר שלוח ממנו. ונחלקו גדולי הדורות אם איסור זה מה"ת הוא, או שמא אין זה אלא רבית דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

בחכמת אדם כלל קל"א סעיף י"א כתב דהוי מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, ובשו"ת הריב"ש סוף סימן קמ"ז משמע דדרשה גמורה היא ואסור מה"ת. וכבר מבואר בדברי הר"ן בכתובות (מ"ו, ט"ז ע"ב מדפי הרי"ף) דהוי איסור דרבנן שהרי

רבית בדברים ונטובת הנאה

כתב שם דרבית פחות משו"פ אינו אסור מה"ת, אך מ"מ אסור מדרבנן דלא גרע מרבית דברים, הרי לן שיטתו דרבית דברים אינה אלא איסור דרבנן. וכ"ה בספר התרומות (שער מ"ו ח"ג ג') וכ"כ המבי"ט בקרי"ס פ"ה ממלוה. ועיין עוד בפיה"מ להרמב"ם בב"מ "שראוי להתרחק מרבית דברים" אך מדברי התוס' בקידושין (ח' ע"ב ד"ה צדקה) מוכח דאיסור זה מה"ת וכך משמע מלשון הסמ"ג (ל"ת קצ"א) עי"ש.

ויש מן הראשונים שנקט דאין איסור אלא כשהוא מקדים לו שלום בשביל ההלואה ואומר כן מפורשות, כ"כ בהגהות מיימוניות, אך הבית יוסף שם כתב דלא משמע כן מדברי שאר המפרשים ומשו"כ סתם בשו"ע לאסור בכל ענין.

עוד כתב שם הבית יוסף:

"וכתוב בהגהות פרק ה' מהלכות מלוה (אות ל') אבל אם מחזיק לו טובה והמלוה משיב לו למחזיקו לו טובה אין בכך כלום וכן כתוב בהגהות מרדכי פרק איזהו נשך (סימן תמ"א). ולישנא דברייתא דקתני אסור להקדים לו שלום קשיא לי דמשמע דאע"ג שגם המלוה משיבו אסור ועוד שלשון מחזיק לו טובה לא שייך על נתינת שלום ואם נפרש האי מחזיק לו טובה שנותן לו חן על שהלוהו יקשה דהא ודאי דאסור מכל שכן דהקדמת שלום ועוד דגבי מלוה מאי מחזיק לו טובה שייך וצ"ע".

ובאמת צריך ביאור בכוונת הגאונים הנ"ל מה ענין החזקת טובה מצד המלוה ולמה אינו כהקדמת שלום שאסורה משום רבית דברים.

ובשו"ת אהלי יעקב למהר"י קאשטרו (סימן קכ"ו) כתב בזה שתי דרכים. והחיד"א הביא דבריו בברכי יוסף.

א. מה שהתירו להחזיק טובה אינו אלא אחר שפרע דכיון שכבר פרע את דמי ההלואה אף ברבית גמורה אין זה אלא רבית מאוחרת וברבית דברים לא אסרו כולי האי, אבל בשעת ההלואה או כל עוד המעות בידו באמת אסור להחזיק לו טובה.

ובדרך זו ביאר מה שכתבו הראשונים דאם גם המלוה מחזיק טובה ללוה מותר, דבשעת פרעון שניהם מודים זל"ז, הלוה מחזיק טובה על עצם ההלואה והמלוה על שפרע בזמנו ולא הטריחו בדינא ודיינא, עי"ש.

רבית בדברים ונטובת הנאה

ב. ושוב כתב לבאר דמותר להחזיק טובה למלוה אף בשעת ההלוואה ולא רק בשעת הפרעון, אם גם המלוה מחזיק טובה ללוה, ודבריו יבוארו לקמן.

והנה מנהג נפוץ הוא להמנע מלהודות על ההלוואה מחשש רבית דברים. ומכיון שאין אנו כפויי טובה אלא חפצים להכיר בטובתם של המיטיבים עמנו יש שנוהגים לברך תזכה למצוות וכדו' במקום אמירת תודה. וכבר כתב מרן הגרש"ז במנחת שלמה ח"א סימן כ"ז דזה גרע טפי דלא זו בלבד שהכיר בטובתו אלא אף בירכו ברכה גדולה. ויש מדקדקים להתנצל ולומר למלוה שאין הם מודים מחשש רבית דברים, ואילולי חשש זה היו שמחים להודות.

ולענ"ד אין איסור להודות אף בשעת קבלת ההלוואה, ואבאר את הנראה לי בעניי.

כבר כתב שם במנחת שלמה דלכאורה אין איסור אלא לברכו, וזו משמעות להקדים לו שלום שאמרו חז"ל, דברכה דבר שיש בו ממש היא, אך אין איסור בתודה בעלמא. אך בח"ב סימן ס"ח אות ב' חזר בו מכח דברי שו"ע הרב בהלכות רבית שאסר להדיא אף להודות.

ואכן כך כתב שם בסעיף ט': "ואפילו לדבר דבור טוב בשביל ההלוואה או בשביל הרחבת זמן אסור כגון להקדים לו שלום אם לא היה רגיל מתחלה להקדים לו ואין צריך לומר לקלסו בפניו או להודות ולהחזיק לו טובה או לברכו בפניו על שהלוהו או על שהרחיב לו זמן שנאמר נשך כל דבר נשך אשר ישך אפילו דבור אסור. ואם צריך לבקש ממנו שילוהו או שירחיב לו זמן יבקש בדברי תחנונים בלבד ולא בדברי שבח וקילוס או חניפות דברים אחרים".

אך באמת נראה דאין איסור רבית אלא במוסיף לו דבר מעבר לתשלום דמי החוב, דזה כל מהות איסור רבית. ובודאי לא חמורה רבית דברים מרבית ממון, וכי אסרה תורה אמירת דברים בעלמא כדרך שאסרה ללחוש על המכה, הלא כל מהות האיסור אינה אלא בנותן למלוה דברים שיש בהם כדי לשמח או להתייקר בהם ודברים אלה נתפסים בעיני בני"א כדבר חשוב ומסויים, וזה שאסרו להקדים לו שלום אם לא היה רגיל לעשות כן. דכאשר אדם אינו נוהג להקדים שלום לזולתו אם משום שמכובד הוא בעיניו או מכל סיבה שהיא, ותחת אשר הלוהו כסף מקדים הוא שלום הרי נתן לו כבוד יקר וגדולה בדברים, ויש בזה רבית דברים.

רבית בדברים ונטובת הנאה

לא כן אמירת תודה בזמנינו שאין זה אלא מדרכי הנימוס ודרך ארץ, ואינה נחשבת כלל וכלל כנתינת דבר ואין בה כל יקר וגדולה, ועל כל דבר קל שבקלים נוהגים אנו לומר תודה, והנמנע מלהודות על טובה כלשהי נחשב כנבל ומחוסר דרך ארץ, וכי מצווים אנו להזעיף פנים ולנהוג בחוסר נימוס דוקא למי שנטה לנו חסד והלוה לנו כסף.

ובאמת דומה דבר זה למש"כ בהגהות מרדכי והגהות מיימוניות הנ"ל לפי ביאורו של מהריק"ש שהיא עיקר דעתו להלכה, וז"ל "עוד י"ל דאפי' תהיה החזקת טובה זו שדברו בה הראשונים ז"ל בעת ההלואה עצמה עכ"ז מותרת היא כשגם המלוה משיבו והטעם דהקדמת שלום שלא בעת שמלוהו אין דרך בני אדם להשתדל להקדים שלום כשלא היה רגיל ולא מתחסר בכך מקודם ההלואה וזה שהקדים לו שלום עתה שלא כנהוג מפני המעות שבידו הוא והוי רבית דברים ואסור, אמנם החזקת טובה בעת שמלוהו כן דרכן של בני אדם על כל עזר וסיוע שימצא איש מחבירו ואיננו אגר נטר כי גם אם לא היה ממתין לו רגע על המעות אלא שהמציאם אליו בעת ההיא ותכף ישוב לקחתם מביתו או מחנות דרך הוא להחזיק לו טובה על ככה וגם המלוה השב ישיב לו דברי שלום וחסד וא"כ הרי זה כרגיל להקדים לו שלום דשרי. ומיהו שלא בשעת הלואה ושלא בשעת פרעון ודאי דאפי' לדעתם ז"ל כל שעושה כן אין זה רגילות כי אם מפני המעות שבטלות אצלו הוא עושה עתה ואסרה אותה תורה".

הרי לן דכיון שרגילים להודות על כל טובה שעושה איש לחבירו, אין בזה כל איסור דרבית דברים. ונראה להוסיף לדרכנו ביאור בדברי הראשונים הנ"ל, דכאשר גם המלוה עונה לעומת תודת הלואה מוכחה מילתא דאין אלה אלא דברי נימוסים ומנהג דרך ארץ, וכך מקובל גם בזמנינו דמהקבל טובה מחבירו מודה לו, ומי שהודו לו עונה לעומת המברך ואומר "בבקשה" וכדו', וכל כה"ג פשוט דאין כאן נתינת דבר שייחשב כרבית אלא דברים של נימוס ודרך ארץ בלבד, כמבואר.

ויתירא מזו נראה דאם לא היה רגיל להקדים לו שלום מפני שלא היה מכירו ולא היה ביניהם קשר, ועכשיו משהלוהו למדו להכיר זה את זה, וממילא מקדים לו שלום כדרך שהוא עושה עם מכריו, אין בזה שום איסור ואין איסור בזה אא"כ אינו מקדים לו שלום אלא משום שהלוהו, ודו"ק בזה.

רבית בדברים ונטובת הנאה

ולפי כל הנ"ל נראה דאף מה שאסר בשוע"ה להודות למלוה לא מיירי אלא במודה לו לאחר ההלואה וכעין מה שאסור להקדים לו שלום, דבאמת פשוט דאם הלוח בא למלוה למחרת ההלואה או ביומא אחרת להודות לו, הוי זאת רבית דברים כיון שאין זה מקובל ומתבקש וכל כה"ג הוי רבית דברים וכמבואר גם בדברי מהריק"ש כנ"ל, אבל כל המודה בשעת ההלואה כמנהג כל העולם כולו, לא הוי רבית דברים כמבואר.

אמנם מה שנקט המנחת שלמה בתחילה דאין איסור רבית דברים אלא בברכה ולא בדברים בעלמא, בדברי הרמב"ם מבואר דאסור גם לומר דברי שבח וקילוס, הרי דלאו דוקא ברכה אסרו, אלא כל דיבור שיש בו לשמח ולהנות את המלוה, וכל שנתפס כנתינת דבר, וכ"ז פשוט.

ועוד צריך להדגיש, דאף שמותר להודות על ההלואה, מ"מ אין להפליג בדברי תודה, דכל שמגזים ומפליג בדברים מעבר למקובל ולנדרש יש בו חשש רבית דברים.

ושוב ראיתי באגר"מ יו"ד ח"א סי' פ' שכתב דמי שקיבל הלואה לשם הוצאת ספר מותר לו לכתוב בספר ברכה למלוה אף שאסור לו להודות לו, דאינו אלא קובע מציאות שהקב"ה יברך עושי מצוה והוי כסיפור דברים, ואין בזה רבית דברים. ובעניי אין זה מסתבר כלל, דהלא הלכה זו בדעת בנ"א והרגשותיהם היא תלויה ופשוט הדבר שבין הלוח למלוה אין כאן סיפור דברים ולא קביעת מציאות ואין לך תודה ורבית דברים גדולה מזו. ולדידי אין כלל נפ"מ בנוסח הדברים הנאמרים והנכתבים אלא במהות הענין, וכל שהלוח מהנה את המלוה ומשמחו בדברים באופן שיש בו כדי לשמח וליקר הוי רבית דברים וכן גם בני"ד. ומשו"כ נראה דאסור להודות או לברך למלוה בספר, אף שבע"פ מותר לומר תודה בשעת קבלת ההלואה כמבואר.

כך נראה ברור לענ"ד להלכה.

ושו"ר בב"ח שכתב פירוש מחודש בדברי הגהות מרדכי הנ"ל, דאם הלוח מחזיק טובה למלוה בפועל, דהיינו ע"י מעשה, יאמר לו המלוה אף אני אחזיק לך טובה ודי בכך, ואף אם בסופו של דבר לא יעשה המלוה דבר לטובת הלוח מ"מ כיון שאמר שיחזיק לו טוב שוב לא הוי רבית, עיי"ש.

רבית בדברים ונטובת הנאה

ב

רבית בטובת הנאה

כתב בשו"ע סימן ק"ס סעיף כ"ג "המלוה מעות על מנת שכל מלאכה שתבא לידו יתן אותה למלוה לעשותה, אסור. הגה ולמאן דאמר טובת הנאה הוי ממון, מיקרי רבית קצוצה. מאחר שהתנו מתחלה בו כך. ואפילו לא התנו מתחלה, אם אינו רגיל לעשות בלאו הכי אסור. וכן כל טובת הנאה. אבל אם כל אחד מחזיק טובה לחבירו, לפעמים הלוח למלוה ופעמים להיפך, שרי". וכונת השו"ע מבוארת בש"ך שם ס"ק ל"ז דאסור למלוה להתנות עם הלוח שהלוח יספק לו עבודה. והרמ"א הוסיף על דברי השו"ע דלא רק להתנות אסור אלא אף ללא התניה מפורשת כל שלא היה רגיל בכך מקדם אסור להנותו, עי"ש.

והט"ז (שם ס"ק כ"ב) דוחה את דברי השו"ע וטוען בתוקף דאין בזה איסור כלל והרי זה דומה למה דמבואר בשו"ע (סימן קע"ב ס"ד):

"הממשכן בית או שדה ביד חבירו, והיה בעל הקרקע הוא אוכל פירותיהן, ואמר לו המלוה לכשתמכור קרקע זו לא תמכרנה אלא לי כח בדמים אלו אסור. אבל אם אל"ל אל תמכרנה אלא לי בשוויה ועל מנת כן אני מלוה אותך הרי זה מותר".

ובנקודת הכסף כתב ליישב את פסק השו"ע וז"ל "וראיה ברורה מדברי כו'. אין זה ראייה דהתם היה מתחלה אצלו במשכנתא וגם התם לא הוי טובת הנאה שהרי הוא נותן ממון בקרקע זו אבל הכא אי לא מזדמן ליה מלאכה לא משתכר מידי".

הרי שכתב לחלק בין שני הסעיפים שבשו"ע בשתי דרכים, וצריך פירוש לפירושו. ונראה לבאר דבריו.

דהנה לכאורה צ"ב, דמה לן במה שהבית או השדה כבר ממושכן ביד המלוה כיון שעדיין לא קנאו ורק תמורת ההלוואה הסכים הלוח לתת לו זכות קדימה בקנין.

ונראה לבאר בשתי דרכים.

א. אפשר דכל איסור זה אינו אלא משום שנראה כרבית אף שמצד העצם אין בזה רבית ממש כיון שלא נתן לו תוספת תשלום אלא טוב"ה בלבד שאינו ממון. וכיון

רבית בדברים ונטובת הנאה

דמהות האיסור הוי מעין מראית עין כל שהנכס כבר ממושכן תח"י המלוה במשכון שוב אינו נראה כרבית.

ואפשר עוד דכיון שהשדה כבר ממושכן ביד המלוה, קרוב הדבר לומר דאף אילולי התניית המלוה היה הלוה מוכרו לו קודם לכל אדם, שהרי נכס זה כבר מוכר למלוה ומוחזק ברשותו, וממילא אין בזה רבית כלל. ודרך זו נראה עיקר.

ב. ושוב כתב הש"ך דשאני מכירת השדה של הלוה למלוה שאין בה איסור רבית, כיון שהמלוה משלם מחיר מלא, ואם לא היה מוצא שדה זו בודאי היה מוציא לקנות במקום אחר, ונמצא שלא נתן לו דבר, וכל כה"ג לא הוי רבית. אך שונה הדבר בלוה הנותן עבודה למלוה דאפשר דאם לא היה מספק לו עבודה לא היה משתכר כ"כ, ונמצא שמהנה אותו הנאת ממון. ומילתא בטעמא הוא.

וביסוד הדבר כפי שכתבתי לעיל בעניין רבית דברים, שאין הדבר תלוי אלא שדרך שהדברים משתקפים ונתפסים בעיני בני אדם, וכאשר פלוני מוכר שדהו לאלמוני אין זה נתפס כטובת הנאה אלא כדרך מסחר, אבל כשפלוני מבטיח לספק עבודה לאלמוני עשה לו טובה גדולה, דלעולם העובד משווע לעבודה ותלוי הוא בדעת אחרים, כך נראה פשוט וברור.

ובחוות דעת (שם ס"ק י"ז) כתב דבסימן קע"ב מיירי במתנה שאם ימכור לו את השדה יהיו מעותיו למפרע דמי מקח ולא דמי הלואה וא"כ אין כאן כל סרך רבית דממ"נ אם לא יקנה ממנו את השדה לא נתן לו דבר, ואם יקנה את השדה איגלאי מילתא שלא היה כל הלואה, עי"ש. אך פירוש זה אינו מתיישב לא בלשון השו"ע ולא בדברי הראשונים בגוף הסוגיה, ונראה עיקר בזה כמ"ש הש"ך בנקה"כ.

והנה בלשון השו"ע מבואר דמיירי בהתנייה מפורשת שיתן למלוה לעשות מלאכתו, אך הרמ"א הוסיף דאף אם לא התנה כן בפירוש, כל שלא היה רגיל בכך לפני כן אסור, וכמו שמצינו כע"ז לגבי רבית דברים. אמנם במשנה למלך (פ"ז ממלוה ולוה הלכה י"א) כתב להקל בזה לדין דטובת הנאה לאו ממון הוא, ונקט דלא החמיר הרמ"א אלא למ"ד טוב"ה ממון. אך בשו"ע"ה (שם) מבואר להלכה דנקט דדברי הרמ"א הלכה פסוקה הם, וכך פסק למעשה דאסור בכל ענין שלא היה רגיל בכך לפני כן.

רבית בדברים ונטובת הנאה

ובגוף הענין, לכאורה מבואר עוד דאסור ללוה להנות את המלוה בכל טובת הנאה אף שאין בה ריבוי ממון, דהלא בסימן קע"ז סעיף י"ג מבואר "המלוה מעות לבעל הבית וגם חוזר ההלכ' עם בנו של בעל הבית ובעל הבית נותן לו הוצאה אסור אלא אם כן יתן לו הקרן במתנה גמורה שאם ירצה לעכבו יהא רשות בידו". וגם הרמ"א הביא הלכה זו בסימן קס"ו סעיף ג', עי"ש.

הרי לן דאף שאינו אלא משלם את ההוצאות שמלמד את בנו מ"מ כיון שכך התנו בשעת ההלוואה אסור. וצ"ע למה הט"ז התעלם מהלכה זו בדבריו בסימן ק"ס.

כי תצא למלחמה על אויבך

כי תצא למלחמה על אויבך

”כי תצא למלחמה על אויבך ונתנו ה' אלהיך בידך”
(כ"א י').

הן כבר הבאתי שבספרי הקודש פירשו פסוק זה למלחמה הגדולה שהיא מלחמת היצר, וכן איתא בזוהר חדש (בפרשה זו דף צו ע"א):

”וע"ד כי תצא למלחמה על אויבך, דא איהו יצה"ר דאנן צריכין למיפק לקבליה במלין דאורייתא ולקטרגא ליה וכדין יתמסר בידא דב"נ כמה דאתמר ונתנו ה' אלהיך בידך ושבת שביו. א"ר שמעון ווי על דא ווי ע"ד תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם [שם ל'] דהא יצר הטוב אשתבאי בידיה ואיהו מלך עליה. אשת יפת תאר דא היא נשמתא כד"א [שם ל"א] אשה יראת ה' היא תתהלל. דהא בכל יומא ויומא אינון סיען ומנהיגין דנשמתין ואינון סיען ומנהיגין דיצר הרע אינון בקטרוגא [דף צ"ו ע"ב] תדירא מקטרגין אלין באלין וכל שייפין דגופא בצערא בינייהו בין נשמתא ובין יצה"ר”.

והנה שתי דרכים ושתי סגנונות יש בתורת המלחמה.

יש מלחמת השָׂמַד, שבו הגובר על אויבו משמידו ללא רחם וללא חמלה ואינו משאיר שריד ופליט. כך נצטווינו במלחמת עמלק "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים". וכן בתולדות העמים ידעו מלחמות שבהן נהפכו ערי המדינה לתל חרבות ואדמה חרובה.

ויש מלחמה שבהן מי שידו על העליונה נוהג ברחמים ובחמלה, וברצותו לכבוש את לב ההמון לקבל עליו את עול מלכותו של הכובש ולשתף פעולה עם המשטר החדש, אינו פוגע בחפים מפשע, אלא משתדל להטיב עם העם ולמשוך את לבו לעבדו ולשרתו.

ושתי דרכים אלה יש במלחמת היצר.

כי תצא למלחמה על אויבך

דרך אחת היא להילחם מלחמת חרמה נגד היצר שבלב האדם ולשבור את כח התאוה בצומות וסיגופים ובפרישות מעולם הזה, עד שכאילו הורג האדם את יצרו הרע.

ודרך אחרת יש לכבוש את היצר ולא להרגו, ולנצל את כל תכונת הנפש לעבודת ה' בדרך שאמרו "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך".

וכך אמרו חז"ל (ברכות נ"ד ע"א) "בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע", הרי שגם עם יצר הרע אפשר וצריך לעבוד את ה'.

ושתי דרכים אלה הם דרכי עבודת הקודש של אברהם אבינו ודוד המלך, דהנה איתא בירושלמי סוטה (פ"ה ה"ה, כ"ה ע"א):

"אברהם עשה יצר רע טוב ומה טעמא [נחמיה ט ח] ומצאת את לבבו נאמן לפניך. אמר רבי אחא והפשיר עמו [נחמיה ט ח] וכרות עמו הברית. אבל דוד לא היה יכול בו והרגו בלבבו מה טעמא [תהילים קט כב] ולבי חלל בקרבי".

הרי שמעלתו של אברהם אבינו נשגבה ממעלתו של דוד מלך ישראל. אברהם הפכו לטוב ודוד לא יכול לו והרגו בלבבו.

וזו תמצית דרך החסידות של מרנא הבעש"ט לכוון ולהשתמש בכל כוחות הנפש לקדושה ולעבודה, וכך מרגלא בפומיה דהשרף רבי מנחם מנדל מקאצק, והוא היה אומר:

"השמים שמים לה', והארץ נתן לבני אדם לעשות ממנו שמים".

וכבר מצינו פירוש זה בדברי הרמח"ל בהקדמה למאמר הויכוח שכתב:

"והיינו כי דברי השמים הם עצמם מקודשים, וסוף העולם להיות כולו מקודש, הארץ וכל אשר בה כמו השמים וכל

כי תצא למלחמה על אויבך

אשר בהם, אבל ענין זה מסרו ביד האדם, וה"ס השמים שמים לה', כי השמים הוא הכינס בכל שלמותם ורק הארץ נתן לבני האדם שחם יתקנוה, והיינו כי ניתן הכח לאדם שיהיה הוא ממשיך כח השכינה ואורה למטה ע"י לקחו את כל דברי העולם לשימוש, שעיי"ז מתקנים גם הם, וכח הקדושה שהמשיך מתפשט גם עליה".

אין הקב"ה מצפה שנתנתק מן הארץ, קשורים אנו בו בחבל טבורנו, אלא רצון ה' שנקדש את הארץ ונעשה אף ממנו שמים.

והוא מה שאמר הכתוב כי תצא למלחמה על אויבך, ונתנו ה"א בידך ושבית שביו. הדרך לנצחון במלחמה זו לא בהשמדת האוייב אלא בשביו.

ובתולדות יעקב יוסף לתלמידו הגדול של הבעש"ט (פר' חיי שרה) כתב לפרש מש"כ רש"י במלחמת הרשות הכתוב מדבר, עיקר מלחמת היצר בעייני הרשות דהיינו אכילה, שתייה ושאר הנאות מתאוות הגוף, את הכוחות האלה מנצל יצר הרע כדי להכשל את האדם ולהורידו לשאול תחתית, אך את הכוחות הללו אפשר לנצל לעבודת הקודש וכמ"ש הרמב"ם (הל' דעות פ"ג ה"ב):

"צריך האדם שיכוון לבו וכל מעשיו כולם לידע את השם ברוך הוא בלבד, ויהיה שבתו וקומו ודבורו הכל לעומת זה הדבר, כיצד כשישא ויתן או יעשה מלאכה ליטול שכר, לא יהיה בלבו לקבוץ ממון בלבד אלא יעשה דברים האלו כדי שימצא דברים שהגוף צריך להם מאכילה ושתייה וישיבת בית ונשיאת אשה, וכן כשיאכל וישתה ויבעול לא ישים בלבו לעשות דברים האלו כדי ליהנות בלבד עד שנמצא שאינו אוכל ושותה א אלא המתוק לחיך ויבעול כדי ליהנות, אלא ישים על לבו שיאכל וישתה כדי להברות גופו ואיבריו בלבד".

כי תצא למלחמה על אויבך

והוסיף עוד הרמב"ם (שם הלכה ג):

"נמצא המהלך בדרך זו כל ימיו עובד את ה' תמיד, אפילו בשעה שנושא ונותן ואפילו בשעה שבועל, מפני שמחשבתו בכל כדי שימצא צרכיו עד שיהיה גופו שלם לעבוד את ה', ואפילו בשעה שהוא ישן אם ישן לדעת כדי שתנוח דעתו עליו וינוח גופו כדי שלא יחלה ולא יוכל לעבוד את ה' והוא חולה, נמצאת שינה שלו עבודה למקום ברוך הוא, ועל ענין זה צוו חכמים ואמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים, והוא שאמר שלמה בחכמתו בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך".

כי תצא למלחמה על אויבך

בשני יצרך

"משל, לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה, ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הלסטין, ואינו יודע באיזה דרך מהלך, נזדמנה לו אבוקה של אור ניצל מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים, ועדיין מתיירא מחיה רעה ומן הליסטין ואינו יודע באיזה דרך מהלך, כיון שעלה עמוד השחר ניצל מחיה רעה ומן הליסטין, ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך, הגיע לפרשת דרכים ניצל מכולם" (סוטה כ"א ע"א).

הן ידוע מה שחידשו גדולי המוסר והמחשבה דשני יצר הרע יש באדם, כח התאוה וכח הטומאה.

וכך כתב גאון המוסר הגר"י סלנטר באגרת המוסר:

"בזאת מצינו פשר דבר בין השיטות, בענין יצר הרע ויצר הטוב מה המה, השיטה האחת היא השיטה הנודעת, כי יצר הרע, הוא כח הטומאה באדם המובילו לפשעים, ויצר הטוב הוא כח הקדושה באדם המובילו לטוב. היא שיטת רוב המחברים הגדולים. והשיטה השניה היא, שיצר הרע הוא כח תאות האדם, המשקפת אל כל דבר הערב לשעתו, אותו תאספהו את ביתה ובו תדבק לאהבה, ויצר טוב הוא השכל הישר הצופה ומביט להנולד, הוא פחד יראת ה' ית"ש ומשפטיו הרעים למרבה. ובחור בדבר המועיל, לכבוש התאוה, למען יתעדן באחרונה בעונג נפלא, אשר אין די באר יקרת תפארתה... מזה נראה בעליל. כי שתי השיטות נכונות. היצה"ר, הוא כח התאוה, וגם יש בו רוח הטומאה. וכן יצר הטוב, הוא השכל הנכון (שלא נתקלקל ע"י העבירות והתאוות) הרואה את הנולד, וגם יש רוח הקדושה באדם".

וקדם לו רבינו המהר"ל מפראג בנתיבות עולם (נתיב כח היצר פ"א):

"ובגמ' בפרק החליל, דרש הכתוב על יצר הרע שהוא

כי תצא למלחמה על אויבך

שונא ואויב האדם, וקאמר שמלה קראו שונא, שנאמר, אם רעב שונאך האכילהו לחם, ואם צמא השקהו מים וכו' וה' ישלם לך. אל תקרי ישלם לך, אלא ישלימנו לך. וביאור זה, כי שלמה קרא את היצר הרע "שונא", כמו שיתבאר בסמוך. ואמר אם רעב שונאך, שיצר הרע מסית אותו אל הרע, האכילהו לחם של תורה, ואם צמא הוא השקהו מים. ונראה, כי לפי מדרש חכמים נאמר זה על שני יצר הרע שהזכרו בכל מקום, האחד הוא היצר הרע של עבירה דהיינו זנות והוא בגוף האדם, השני יצר הרע של עבודה זרה והוא בנפש האדם. ושניהם התורה מבטלת אותו".

אך לדברי שניהם שני יצר הרע בתוך תוכו של האדם המה, זה בגופו וזה בנפשו, זה מתלבש בכח התאוה שבאדם שנמשך אל הערב לגוף ומענג את בשרו, וזה שוכן בצד האפל שבנפש האדם המושכו אל הטומאה והרוע.

אך באמת נראה דמלבד כל זאת, שני יצר הרע המה שהאדם צריך להלחם בהם, יצר פנימי ויצר חיצוני.

מקורות רבים יש בדברי חז"ל שמהם למדנו שיצר הרע כמלאך הוא שברא יוצר בראשית כדי להגדיל שכרו של אדם. ותפקידו של יצה"ר להכשיל ולהסטין ולהסית את האדם, וכאשר יתגבר עליו האדם יבא על שכרו.

כך אמרו חז"ל בב"ב (ט"ז ע"א):

"במתניתא תנא יורד ומתעה ועולה ומרגיז נוטל רשות ונוטל נשמה. ויען השטן את ה' ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך ויאמר ה' אל השטן הנו בידך אך את נפשו שמור ויצא השטן מאת פני ה' ויך את אויב וגו' אמר רבי יצחק קשה צערו של שטן יותר משל אויב משל לעבד שאמר לו רבו שבור חבית ושמור את יינה. אמר ר"ל

כי תצא למלחמה על אויבך

הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות הוא שטן דכתיב ויצא השטן מאת פני ה' הוא יצר הרע כתיב התם רק רע כל היום וכתוב הכא [רק אליו אל תשלח ירך] הוא מלאך המות דכתיב [אך] את נפשו שמור אלמא בדידיה קיימא".

הרי דיצה"ר הוא מלאך המות והוא השטן, הרי דיצר הרע מלאך הוא ולא תכונות הנפש.

ובגמ' סנהדרין (ס"ד ע"א) מסופר על יצרא דעבודה זרה שמסרו הקב"ה ביד החכמים וכבשוהו בדוד של עופרת, ואף יצרא דעריות נמסר בידם, אלא ששחררוהו משום קיום העולם, ע"ש.

וגם מזה מוכח דיצה"ר הוא יצור חיצוני.

ועיין עוד בברכות (ס"א ע"א):

"אמר רב יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב שנאמר זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח ושמואל אמר כמין חטה הוא דומה שנאמר לפתח חטאת רבין".

ויש לפרש מאמר זה בדרכים שונות ואין ממנו הכרח.

אמנם ממקורות שונים מוכח דיצר הרע אינו אלא תכונת נפשו של האדם ומדותיו.

דהלא אמרו בברכות (נ"ד ע"א) דחייב אדם לעבוד את ה' "בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך ובכל מאדך בכל ממונך דבר אחר בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו".

ואת"ל דיצר הרע מלאך ושטן הוא, איך יעבוד האדם את הקב"ה עם יצה"ר, וע"כ דאין יצר זה אלא לבו של אדם, תכונת נפשו ומדותיו, שיש להטותן לטוב.

וכך מוכח בדברי הגר"א שם בשנות אליהו על המשנה:

כי תצא למלחמה על אויבך

"בכל לבבך בשני יצרך ביצר טוב וביצר הרע. פי הקב"ה ברא יצר הרע שאם לא היה היצר הרע לא היה אדם אוכל כלל ולא יהיו יכולין לעבוד את ה'. וז"ש צדיקים יצ"ט שופטן, פי' כאשר הם אוכלין גם זה הוא אצלו עם יצ"ט שאינן אוכלין אלא שיהיו יכולין לעבוד ה'. והרשעים הם להיפך אף שהם לומדים הוא עם יצה"ר, וזה יצה"ר שופטן. וז"ש כאן תעבוד ה' עם יצה"ר. דהיינו הדברים שהן מצד היצה"ר תהי' גם כוונתך לה".

הרי דיצר הרע הוא כח התאוה שבאדם שאפשר על ידו לעבוד את הקב"ה כאשר אוכל לשם שמים כדי שיוכל לעבוד את ה' וכדומה.

והוא שאמרו במדרש רבה (בראשית ט' ז):

"רבי נחמן בר שמואל בר נחמן בשם רב שמואל בר נחמן אמר הנה טוב מאד זה יצר טוב והנה טוב מאד זה יצר רע, וכי יצר הרע טוב מאד, אתמהא, אלא שאלולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה, ולא הוליד ולא נשא ונתן, וכן שלמה אומר (קהלת ד) כי היא קנאת איש מרעהו".

הרי שיצר הרע הוא טבע האדם ותאוות לבו המושכו לכל עניני עוה"ז.

ועיין עוד בירושלמי (סוטה פ"ה ה"ה, כ"ה ע"א):

"אברהם עשה יצר רע טוב ומה טעמא (נחמיה ט' ח') ומצאת את לבבו נאמן לפניך. אמר רבי אחא והפשיר עמו (נחמיה ט' ח') וכרות עמו הברית. אבל דוד לא היה יכול בו והרגו בלבבו מה טעמא (תהילים ק"ט כ"ב) ולבי חלל בקרבי".

וגם מדבריהם אלה נראה דאין היצר אלא כח התאוה שבאדם, ושתי דרכים יש לכובשו, דוד המלך הרגו, וביטל לגמרי את כח התאוה. אבל אברהם אבינו הפכו לטוב והכניסו לטורקלין המלך להיותו כלי לקדושה

כי תצא למלחמה על אויבך

וטהרה.

ועיין עוד מה שכתב הסמ"ק (מ"ע נ"ג) דהקב"ה ברא את המלאכים שיש בהן יצה"ט ואין בהן יצה"ר, ברא את הבהמות שיש בהן יצה"ר ואין בהן יצה"ט ורק באדם יש גם יצה"ט וגם יצה"ר, עי"ש.

וע"כ צריך לומר, דאלו ואלו דא"ח, ושתי בחינות וגדרים יש ביצר הרע, הפנימיוהחיצוני, והן הם שורש כל המכשולות והנסיונות שאדם מישראל מתנסה בהן.

והרבה סוגיות מתיישבות לדרכנו, ואפרט מקצתן.

הן אמרו חז"ל (ב"ב י"ז ע"א) דאברהם יצחק ויעקב לא שלט בהם יצה"ר. ויש לתמוה לכאורה, וכי לא היו בני בחירה ובני נסיון, ואם לא נתנסו בעבירה מה שכר יש להם בעבודת הקודש.

אלא נראה דכוונת חז"ל דיצה"ר שבלב לא שלט בהם כי כבשו את יצרם והתגברו עליו, וכמו שאמרו חז"ל לגבי אברהם אבינו שהפכו לטוב כך יצחק ויעקב כל אחד בדרכו גבר על יצרו. אבל היצר הרע החיצוני המסובב בעולם להסית את הבריות ולהכשילן, ודאי ניסה את כחו גם לגבי אבותינו הקדושים וכמו שאמרו חז"ל (סוכה נ"ב ע"א) כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו.

ונראה היפך הדברים לגבי מה שיש לתמוה בסוגיא אחרת.

דהנה אמרו (סוכה נ"א ע"ב):

"והתקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. תנו רבנן בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ, והיו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים. ועדיין היו באין לידי קלות ראש. התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. היכי עביד הכי, והכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. אמר רב קרא אשכחו ודרוש, וספדה הארץ משפחות משפחות לבד

כי תצא למלחמה על אויבך

משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד. אמרו והלא דברים קל וחומר. ומה לעתיד לבא שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם, אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד, עכשיו שעוסקין בשמחה ויצר הרע שולט בהם על אחת כמה וכמה.

ולכאורה יש לתמוה דכיון דאין יצה"ר שולט לעתיד לבא מה צורך יש שיהיו אנשים לחוד ונשים לחוד והלא יהיו כאדם וחיה קודם החטא שלא ידעו כלל כי ערומים המה, והלא אין כל חשש שיבואו לידי הרגל דבר ופריצות באין יצר הרע.

ונראה דמה שאמרו דאין יצה"ר שולט בהם אין הכוונה אלא ליצר החיצוני וכמו שכתב רש"י שם דכוונתם למה שאמרו שם דלע"ל הקב"ה שוחטו ליצר הרע, ונראה פשוט דאין ענין השחיטה וההריגה נופל אלא ביצר החיצוני ולא ביצר בטבע שבלב כל אחד ואחד. וע"כ דכוונתם דאין היצר החיצוני שולט בהם לע"ל אך טבע האדם לא ישתנה ועדיין יש לחוש לפריצות שע"י תערובת אנשים ונשים.

(אלא שיש לעיין בזה ממ"ש בסנהדרין שרצו להרוג יצרא דעריות ולא הרגו אותו משום קיום העולם, ולכאורה הלא משום קיום העולם די ביצר הפנימי, ולמה לא הרגוהו משום קיום העולם, ויש ליישב).

והן אמרו חז"ל "וירא אלוקים את כל אשר עשה" והנה טוב מאד זה יצר רע", על אף שיצר הרע הוא תמצית הרוע שבעולם, באמת לא נברא אלא לזכות את ישראל ובהתגבר האדם על יצרו והליכתו אחר יצרו יצרו הטוב ממלא הוא את יעודו האלוקי, ואזי גם יצה"ר טוב מאוד כיון שעל ידו מגיע האדם אל שלימות יעודו ועבודותו.

ויה"ר שנזכה לעשות רצונו ית"ש ולעובדו בלבב שלם

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

